

FOTÓK: TÓTH TIBOR

RENDSZERVÁLTÓK (17.) – Bihari Mihály

Hatpárti alkotmány az irattárban

Neve akkor vált ismertté a nyilvánosság előtt, amikor 1988 áprilisában Kádár János személyes utasítására Bíró Zoltánnal, Király Zoltánnal és Lengyel Lászlóval együtt kizárták az MSZMP-ből. Azzal vádolták őket, hogy ellenzéki rendezvényeken sürgették a radikális reformokat, válsághangulatot gerjesztettek. A fenyegetettség nem riasztotta vissza a politológust, sőt tanulmányaiiban, könyveiben, előadásain egyre aktívabban terjesztette reformképzéseit. Bihari Mihály szakértőként vett részt 1988 szeptemberétől az Igazságügyi Minisztérium új alkotmányt előkészítő bizottságában, a békés átmenet jogi alapjainak kidolgozásában. Az MDF egyik alapító tagja, de volt a Nyilvánosság Klub ügyvezetője, 1994 és 1998 között az MSZP országgyűlési képviselője, a parlament alkotmányügyi bizottságának alelnöke. 1999 óta alkotmánybíró. 1970-től tanít az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, jelenleg az általa 1984-ben létrehozott Politikatudományi Intézet egyetemi tanára.

STEFKA ISTVÁN

Negyük kizárása volt az állampárt utolsó botrányainak egyike.

Már a nyolcvanas évek elején megkezdődött egy olyan kritikai-szellemi erjedés, amelyben nyakig benne voltunk több százan, majd később több ezren. Nincs olyan egyetemi klub, egyetemi mozgalom, szerveződés, amelyben ne vettem volna részt, így a közgazdasági egyetem Polvax klubjában, a Széchenyi István Kollégiumban, a Rajk László Kollégiumban, a műszaki egyetem „R” klubjában, az 505-ös körben, a Rakpart klubban, a vidéki egyetemeken, egy-egy számtalan helyen tartottam előadást a rendszer válságjeliről és az esetleges megoldás lehetőségeiről. Előfordult, hogy egy év alatt száz helyen szerepeltem.

– Kik sürgették a változást?

– Ebben a szellemi erjedésben eleinte a közgazdászok játszottak vezető szerepet, aztán a nyolcvanas évek közepétől a politikával foglalkozó bölcsek, jogászok, szociológusok, politológusok vették át a stafétabotot, mert a gazdasági reformok mellett már a politikai élet megváltoztatásának szükségességéről szöveltek, vagyis a sajtóról, a sajtószabadságról, a valódi demokráciáról, a többpártrendszer megteremtéséről. Például a Fordulat és reform elemzéseit a Hazafias Népfőntársadalompolitikai tanácsa rendelte meg. Nem véletlenül, hiszen akkor már Pozsgay Imre volt a népfőntárs elnöke.

– A pártból négyüket zárták ki. Miért kerültek a figyelem középpontjába?

– Éppen azért, mert Lengyel Lászlóval, később Király Zoltánnal is rendszeres résztvevői voltunk az értelmiségi klubok rendezvényeinek. Egyébként ez nem az első ügyem volt, hanem már a negyedik. Száz értelmiségyvel együtt én is írtam levelet az Országgyűléshez akkor, amikor Grósz Károly lett a miniszterelnök. A száz levélíróból tizenketten voltunk párttagok, emiatt akkor pártfegyelmit indítottak ellenünk.

– Mit kifogásoltak?

– Azt, hogy a kormányfő székfoglaló beszéde előtt közvetlenül a képviselőkhez fordultunk egy megfontolásra ajánlott vitaanyaggal.

– Mi volt a Fordulat és reform?

– Annak a gondolatnak az eredménye, miszerint reális diagnózist kellene írni a gazdaságról. Jólal korábban is tudtuk, hogy súlyos strukturális válság van Magyarországon, erről már 1984–85-ben sokan beszéltünk. Ennek alapján készült a Fordulat és reform. Csaknem hatvan ember dolgozott bele. Ehhez kapcsolódva vetődött fel, hogy a politikai rendszerrel is kellene írni egy ugyanilyen diagnózist és prog-

ramjavaslatot. Ezt tőlem rendelték meg, így készítettem el a Reform és demokrácia című nyolcvanoldalas tanulmányomat. Mind a két írás megjelent a Medvetánc folyóirat 1987. évi 2. számában. Egyébként a Reform és demokráciában kritikusán elemeztem például a pártközpontú hatalom természetét, a bolsevik típusú kommunista párt meg a kormányzati hatalom szociológiai jellemzőjét, és kidolgoztam egy politikai és törvényhozási programjavaslatot.

– A reformképzések kidolgozásakor már felvetődött a rendszerváltás gondolata?

– Ekkor még nem. Csak 1987-ben hangzott el először szélesebb körben a rendszerváltás kifejezés, ezt a lakiteleki jegyzőkönyv rögzítette. Lakiteleken felkért előadója voltam a politikai reformok és a demokratikus reformmozgalom témakörének. Ott beszéltem arról, hogy azok a reformok, amelyeket eddig engedélyeztek, ma már nem elegendőek. A diktatórikus szocializmusról kiderült, hogy történelmi zsákutca, nem képes önmagát továbbfejleszteni. Hatalmi eszközökkel még hosszú ideig fenntartható, de megoldani nem tudja sem a gazdasági, sem a politikai rendszer válságát. Lakiteleken mondtam ki, hogy nem elegendőek az egyre radikálisabb reformok, hanem a rendszerreform helyett rendszerváltásra van szükség. Ez a megállapítás verte ki a biztosítékokat.

– Érződik az útkeresése abban is, hogy a szociáldemokrata ihletésű Új Márciusi Front egyik alapítója volt. Ez sem tetszett a legfelső pártvezetésnek, tehát sok volt a rovásán. Mivel indokolták a kizárását?

– Közvetlenül a Központi Ellenőrző Bizottság (KEB), az MSZMP legfelső fegyelmi fóruma indította el az eljárást ellenünk és nem a helyi párt szervezete, az én esetemben például nem az egyetemi párt-szervezet. Több hétig tartott a procedúra, többször behívtak bennünket a pártközpontba, összeszedett írásainkból idéztek. A kizáró határozatban az szerepelt, hogy pártellenes nézeteket terjesztünk, ezeket a nézeteket nemcsak a pártszervezetben belül, hanem azon kívül is hangoztatjuk. Nézetünk társadalompolitikai tartalma marxizmus- és leninizmus-ellenes. Az igazság az, hogy ez így is volt.

– Súlyos volt az „ítéletnek”?

– De még mennyire! További következményei is lehettek volna, de egy hónapra rá, 1988. május 22-re összehívták az országos pártértekezletet. Ezen a Kádár-féle, Gyenes András – ő a KEB elnöke volt – fémjelzte régi rendpárti erők vereséget szenvedtek. A radikális reformerek, Nyers, Pozsgay, Németh Miklós, másrészt a Grósz Károly vezette új rendpártiak időleges összefogásával a reformok mellett elkötelezett erők győztek. Pozsgay Imre és Nyers Rezső nemcsak a politikai bizottság tagjai lettek, hanem mindketten a kormányba is bekerültek államminiszterként. A helyzet tragikumát és egyben komolyságát jellemezte, hogy 1988 márciusában Ká-

dár még azt nyilatkozta egy kanadai televízióknak, hogy Magyarországon semmiféle értelemben vett válság nincs, néhány tucat értelmiségi terjeszti a válsághangulatot, de ellenük politikai és adminisztratív eszközökkel fel fognak lépni. Az azóta megjelent dokumentumokból kiderül, hogy amikor a kizárásunkról szóló határozati javaslatot jóváhagyásra Kádárhoz vitték, egy kézlegyintéssel intézte el az egészet: mind a négyet kizárni! Ebben az időben rendelték be a Fidesz alapító tagjait a Fővárosi Főügyészségre, és közölték velük, hogy büntetőeljárást indítanak ellenük, amennyiben nem hagyják abba ellenzéki tevékenységüket. A rendpártiak tehát példát akartak statuálni, ezt azonban elsöpörte az országos pártkongresszus.

– Mi igaz abból, hogy az újonnan alakult pártokba az MSZMP beküldte a saját embereit, így önöket is, hogy belülről szétverjék?

– Ez számárság! Az MSZMP-nek 830 ezer tagja volt, míg a magyar értelmiség összlétszáma abban az időben 450 ezerre volt tehető. Ebből háromszáz-ezren tagjai voltak a pártoknak. Mivel az értelmiség erjesztője volt az átalakulás folyamatának, természetesen sok elégedetlen párttag belépett a különböző szervezetekbe, rendszerváltó pártokba. Az igaz, hogy 1989 végén az elhárítás beküldte az embereit a pártokba, de nem az MSZMP!

– A III/III-as főcsoportfőnökséget nem a párt irányította?

– A párt nem irányította. A pártnak volt egy főtitkára, és a közigazgatási és adminisztratív osztálynak szintén volt titkára. Legutóljára Fejti György, előtte Korom Mihály irányította a KAO-t hosszú évekig. Hozzá tartoztak a bíróságok, az ügyészségek, a munkásórság, a tanácsok és a belbiztonság. A III/III-as főcsoportfőnökség a Belügyminisztériumban dolgozott, évtizedekig Borbándi János miniszterelnök-helyetteshez tartozott. Ez a szervezeti rendszer úgy működött, mint állam az államban. Tehát ezt nem a párt irányította, hanem néhány embere, akiknek Kádár János volt a főnöke. Ez az egész apparátus összeomlott 1989. október 7-én, az MSZMP utolsó kongresszusán, amikor a küldöttek kimondták az MSZMP feloszlását.

– De azért a pártokba beépített emberek tovább dolgoztak.

– Az más dolog, erről nincsenek ismereteim.

– Eddigi beszélgetésünket úgy summázzhatjuk, hogy a radikális rendszerreformból rendszerváltó lett. Most már mint alkotmányjogászt, alkotmánybíró-t kérdezem: miért nem lett új alkotmányunk?

– Tartalmilag van új alkotmányunk, számozását, jelölését tekintve nincsen. Az Országgyűlés 1989 júniusában elfogadta az első népszavazási törvényt, ennek a lezáró rendelkezéseiben benne volt, hogy Magyarország új alkotmányát népszavazással kell megerősíteni. Szeptember 18-án befeje-

ződtek a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, amelyben hat törvényjavaslatot kidolgoztak, többek között az alkotmányt módosító törvényjavaslatot. Ezeket a rendszerváltóztató – az Alkotmánybíróságról, a pártok működéséről és gazdálkodásáról szóló, az új választási rendszert szabályozó – törvényeket a minisztertanács elnökén keresztül benyújtották, a parlamentben október 17–20. között megtárgyalták, elfogadták és huszonharmadikára életbe léptették. Ekkor kiáltották ki a köztársaságot. Az 1989. évi XXXI. törvény módosította az 1949. évi XX. törvényt. Mivel ez alkotmánymódosító törvény volt, nem kellett népszavazáson megerősíteni. Ha új alkotmányt fogadott volna el az Országgyűlés új számozással, akkor nem lehetett volna életbe október 23-án. Magyarországon ekkor már működő többpártrendszer volt, egy parlamenten kívüli hatalmi centrum, volt az Ellenzéki Kerekasztal és Nemzeti Kerekasztal is. Tehát már ekkor megszűnt az egypárti politikai rendszer, és két központi hatalmi rendszer jött létre. Ebben a helyzetben népszavazásra bocsátani az új alkotmányt nagyfokú bizonytalanságot idézett volna elő. Nem új alkotmányként lett kihirdetve, de a tartalma teljesen megváltozott.

– Tizenöt év óta miért nem akarták a pártok, hogy legyen új alkotmányunk?

– Az 1989. október 23-án elfogadott alkotmány-revizióval új preambulum került bele az alkotmányba. Ez kimondta, hogy ezt az alkotmányt fogadja el az Országgyűlés Magyarország új alkotmányának elfogadásáig. Ezt a revíziós alkotmányt kidolgozó, a Nemzeti Kerekasztal résztvevői átmeneti alkotmánynak gondolták, arra számítottak, hogy a választások után a többpárti parlament elévzi az átfogó alkotmányreformot, és új alkotmányt fogad el. Ez nem történt meg az ismert parlamenten belüli megosztások miatt, mert nem volt egyik oldalnak sem kétharmados többsége. Aztán 1994-ben megkezdődött az új alkotmány kidolgozása: 1995-ben huszonöt tagú hatpárti alkotmány-előkészítő bizottság jött létre, amelynek én is tagja voltam mint szocialista országgyűlési képviselő. Végül 1998. március 10-re a hatpárti bizottság el is készítette az új alkotmány szövegét több mint száznyolcvan paragrafussal – ez kétszerese a jelenleginek –, de a választások miatt nem maradt idő rá, hogy a törvényt a parlament is megtárgyalja. Az Országgyűlés irattárába került. Azóta nem volt olyan helyzet a parlamentben, hogy a 386 képviselő kétharmada megszavazza.

– Az alkotmánybíró szerint jó ez így?

– Van a Magyar Köztársaságnak egy 78 paragrafusból álló alkotmánya, nekünk, alkotmánybíróknak ezt kell védenünk, ezt kell mérceként alkalmaznunk. Nem alkotmánybíróként, hanem közjoggal foglalkozó egyetemi tanárként úgy vélem, hogy ez az alkotmány lényegileg működőképes, mert parlamenti demokráciát, versengő többpárt-rendszert, hatalommegosztáson alapuló állami szervezeti rendszert és demokratikus jogállamot hozott létre. Azt nem állítom, hogy ennél a rövidnek számító alkotmánynál nem lehetne jobbat létrehozni, de az alkotmányozás csak részben szakmai kérdés, egy ponton túl olyan politikai döntési folyamat, amelyben végső soron a képviselő-testület, a parlament határoz.

– Ennek ellenére alkotmányos rendszerváltás történt Magyarországon?

– Teljes egészében alkotmányos rendszerváltás történt 1989–90-ben.

– Van sajátos magyar út a kelet-közép-európai rendszerváltások között?

– A politizáló elit köréből a legkorábban indult el Magyarországon a rendszerváltás igénye, már 1987–88-ban. Ekkor még kőkemény Ceausescu-diktatúra tombolt Romániában, ahol nemhogy rendszerváltásról, de reformról sem eshetett szó. Csehszlovákiában szintén kemény diktatúra volt 1989 novemberéig. Fidel Castro kubai elnök felhívására 1989 szeptemberében az NDK, Románia és Csehszlovákia politikai vezetése arra szövetkezett, hogy megmentsse a szocializmust a revizionista Lengyelországgal, Magyarországgal és a szovjet Gorbacsovval szemben. Tehát akkor, amikor nálunk megfogalmazódott a radikális rendszerváltás igénye, még szocialista diktatúrák működtek körülöttünk. Míg Lengyelországban egy nagy egységes tömörülés, a Szolidaritás állt az állampárttal szemben, vagy Romániában az 1989. decemberi események idején megalakult a Nemzeti Megmentési Front, és csak később váltak ki belőlük pártok, addig Magyarországon kezdettől fogva plurálisan megszerveződött ellenzéki pártok jöttek létre. Ez magyar sajátosság, és ez volt az alapja annak, hogy az első választásokon eltérő politikai arculattal rendelkező pártok versengtek. Magyarország az egyetlen olyan ország, ahol az elsőként demokratikusan megválasztott parlament, valamint a kormány is kitöltötte a négy évet.

– Mi volt ez, csendes forradalom vagy félig végrehajtott rendszerváltás?

– Társadalmi rendszerváltás volt, forradalmi jelentőségű rendszerváltás, ami nem forradalmi úton játszódott le, hanem tárgyalásokkal, békés úton. Kiegyezéssel váltottunk rendszert.